

*Dr. Milovan MITROVIĆ
Filozofski fakultet, Novi Sad*

SVOJINA KAO DRUŠTVENA MOĆ

Ako se pođe od stava da je *svojina u svom najopštijem (kategorijalnom) vidu istorijski ustanovljen odnos nejednake društvene moći individualnog, zajedničkog ili kolektivnog prisvajanja, uživanja odnosno korišćenja (upotrebe) i raspolaganja ograničenim prirodnim i društveno-kulturnim (materijalnim i duhovnim) dobrima*, onda je sasvim razumljivo zašto su svojinski odnosi osnovni elemenat strukture svakog društva i glavno žarište protivrečnih razvojnih procesa i svih društvenih promena. Stoga ne iznenađuje činjenica da su pitanja svojine i problemi svojinskih odnosa i u savremenom jugoslovenskom društvu stalno otvorena pitanja oko čijih odgovora se pletu mnogi teorijski sporovi i praktični društveni (ideološki, politički i ekonomski) sukobi. Okolnost da je savremeno jugoslovensko društvo u dubokoj i akutnoj krizi, koja poprima hronične crte i koja je u prvom redu izazvana strukturnim razlozima među kojima je jedan od najznačajnijih upravo sam model "nesvojinske društvene svojine" i na njemu projektovan sistem institucija označen kao "socijalističko samoupravljanje" - sama po sebi aktualizuje rasprave o čitavom kompleksu svojinskih odnosa.

Preke praktične potrebe da se zaustave akutni krizni procesi u društvu i nekontrolisani raspad sistema društvenih ustanova, te da se što pre deblokiraju postojeći potencijali i aktiviraju razvojni procesi, sa svoje strane podstiču bavljenje pitanjima svojine, ali i pragmatički sužavaju istorijsku i teorijsku perspektivu vodenih rasprava u kojima, shodno prirodi problema, najčešće učestvuju ekonomisti i pravnici. Retki su izuzeci među njima oni koji svoja razmatranja pitanja svojine u savremenom jugoslovenskom društvu uklapaju u šire uporedno-istorijske okvire ili ih nastoje dublje teorijski utemeljiti prte nego što se upuste u operacionalnu razradu institucionalnih varijanti koje predlažu kao rešenja akutnih društvenih problema. Takvi autori se, po pravilu, u dužem periodu i kontinuirano bave proučavanjem različitih aspekata svojine kao vrlo složenog fenomena i obično su ostajali na marginama onih krugova teoretičara koji su imali kakav-takav uticaj na nosioce društvene moći i kreatore institucionalnog sistema.

Međutim, i kod ovih autora se uočava svojevrsan redukcionizam u tretiranju svojine, bilo da se pribegava ekonomističkim, bilo pravno-normativističkim tumačenjima ili, pak, nekoj njihovoj eklektičkoj kombinaciji. Uobičajeno je da se sa ekonomskog stanovišta svojina shvata kao posedovanje stvari (materijalnih predmeta) kojima pojedinci i grupe zadovoljavaju svoje potrebe. Pravni pojam svojine u sbe uključuje niz međusobno konzistentno povezanih pravnih ustanova, tj. pravnim normama uređenih poželjnih odnosa ljudi prema stvarima koje poseduju,

koje koriste ili kojima raspoložu. Izvesno je da svako teorijski produbljenije razmatranje fenomena svojine i ekonomsku i pravnu analizu nužno izvodi na širi plan socioloških istraživanja svojine kao društvenog međudnosa pojedinaca i grupa u nekom konkretnom društvu. U ekonomiji je nesporno da predmetom svojine postaju samo ograničena prirodna i društveno proizvedena dobra, koja su, po pravilu, uvek u manjoj ili većoj nestazmeri sa skoro neograničenim pojedinačnim i grupnim potrebama, te da prisvajanje potrebnih predmeta od jednih nužno lišava druge tih istih predmeta - ostavljajući njihove potrebe trajno ili privremeno nezadovoljenim i proizvedeci kod prvih motivaciju, a kod drugih frustraciju.

Pošto prisvajanje potrebnih predmeta nije samo njihovo odvajanje od prirode (posredstvom rada koji, sa svoje strane, nije samo prirodno-tehnološki već i društveni proces) nego je stvarno ili potencijalno razdvajanje istih predmeta od drugih društvenih subjekata, to je ekonomski svojinski odnos uvek posredovan društvenim odnosima onih koji prisvajaju i onih koji se lišavaju predmeta svojine. U tom smislu pravne norme preuzimaju eminentno društvenu funkciju, da na shodan način uredi društvene odnose svih onih koji pretenduju na potrebne predmete i dobra, određujući sa stanovišta nosioca vrhovne društvene moći (vlasti) poželjan odnos ne samo prema predmetima nego i među ljudima, a povodom predmeta. Zbog društvene prirode i ekonomskog i pravnog pojma svojine, sociološki pristup je nezaobilazan, kako kod ekonomskih tako i kod pravnih razmatranja svojinskih odnosa. Ipak, ostaje izvesno polje mogućih istraživanja svojine koje nije neposredno vidljivo ni iz ekonomskog niti iz pravnog ugla, a moglo bi biti izuzetno značajno, ne samo za potpunije razumevanje svojine kao društvenog fenomena nego bi posredno omogućila da se razmrse neki problemi koji se javljaju na usko disciplinarnom planu.

Sa sociološkog gledišta, to polje se artikuliše kao odgovarajući način društvenog organizovanja svojinskih odnosa, tj. kao odnosima društvene moći uslovljen način prisvajanja, korišćenja i raspolaganja predmetima svojine. Ovime se društvena organizacija moći (vlasti) uvodi u strukturu svojinskih odnosa, kao komplementaran pristup do sada mnogo češćem određenju svojine kao bitnog elementa globalne društvene strukture i organizacije društvene moći. *Sociološki pojam svojine širi je od ekonomskog i pravnog utoliko što u sebe uključuje čitav sklop društvenih odnosa koji određuju nejednake mogućnosti pojedinaca i društvenih grupa da prisvajaju, da se koriste i da raspoložu predmetima svojine.* U tom smislu, sociološki gledano, u prvi plan se ističe stvarna moć prisvajanja, korišćenja i raspolaganja - bez obzira na kojem elementu društvenosti ona počivala. Naravno, time se ne dovodi u pitanje osobiti kvalitet svojinskog odnosa izraženog pravnom formom, jer je izuzetno važna ne samo faktička mogućnost prisvajanja, korišćenja i raspolaganja, nego i unapred utvrđeno, najvišim društvenim autoritetom zagarantovano i relativno trajno pravo na svojinu, kao "zakonom data mogućnost".

Međutim, sociološki ne može biti i irelevantno otkud neko "pravo" potiče, na čemu ono počiva, od čega zavisi način njegovog korišćenja, kako se konstituišu društveno-kulturni obrasci ponašanja i delovanja (običaji, moral) naspram pred-

meta svojine onih koji na njih "imaju pravo" i onih koji "nemaju pravo", ko stvarno prisvaja, koristi i raspoláže predmetima svojine (i na čemu ta faktička mogućnost počiva) a ko tu mogućnost nema ili je samo načelno i formalno ima, a ona je stvarno daleko od ostvarenja. Otuda bi moglo biti nesporno da je svojina u sociološkom smislu ne samo pravo negi u mogućnost (naročito onda kad je ostvarena) te da nije samo jedan od najvažnijih izvora društvene moći nego je jedan od najznačajnijih izraza društvene moći. Veoma često se društvena moć ispoljava kao pravo i mogućnost prisvajanja, korišćenja i raspolaganja prirodnim i društvenim dobrima - pri čemu posedovanje moći (vlasti) prerasta u specifičan i skoro univerzalan oblik svojine, svojinu kojom se može pribaviti svaka druga svojina. Ovaj odnos moći (vlasti) i svojine konstituše temelje svakog društva, a njegove različite artikulacije neposredno razgraničavaju pojedine istorijsko-strukturne tipove društvenog delovanja i predstavljaju glavni sintetički kriterij tipologije globalnih društava.

Da se ovde zaista radi o suštinskoj povezanosti pojmova "društvena moć" i "svojina", koji svako njihovo teorijsko razmatranje mora uvažavati potvrđuje istorijska praksa koja pokazuje da se nikad ne dešavaju značajnije promene u svojinskim odnosima a da one za sobom nužno ne povlače i promene u odnosima moći, a kad god su se bitnije promenili odnosi društvene moći više ili manje su se na odgovarajući način menjali i svojinski odnosi. Stoga se pojmovi društvena moć i svojina, kao kaategorije u sociološkoj teoriji društvene strukture, mogu samo uslovno odvojiti (kao analitičke apstrakcije) dok se u sintetičkom razmatranju društvenih odnosa i procesa moraju tretirati kao dva komplementarna aspekta istog društvenog realiteta.

Dosadašnje razmatranje svojine kao oblika, izvora i izraza društvene moći ostaje nepotpuno bez makar opšteg određenja pojma društvene moći. A sociološki najopštije shvaćena *društvena moć jeste ustanovljen (ustaljen i učvršćen) društveni odnos nejednakosti među pojedincima i grupama koji jednima daje veće mogućnosti nego drugima da odlučuju i o onome što je od interesa za druge a ne samo za njih same*. Svojina se u ovom kontekstu shvata kao jedan osobito značajan i specifičan odnos društvene moći, koja je po obimu šira kategorija. Obadva pojma su relacionog karaktera, sintetički su izraz tipičnih i najznačajnijih društvenih pojava i kao takvi neposredno su relevantni za sociološku teoriju.

Da pojmovna analiza ne bi ostala na nivou apstraktne opštosti, kad može biti teorijski (a naročito praktično) irelevantna, ona se obično razvija u konkretnom smeru preko teorijski i istorijski relevantnih tipologija. U tom pogledu ni pojam svojine nije izuzetak, čak bi se moglo dokazivati da se pomalo neopravdano celokupna problematika svojinskih odnosa svodi na tipologiju svojinskih oblika i iscrpljuje u razmatranju njihovih međusobnih relacija. To i ne bi sa sociološkog stanovišta bilo tako loše da takverasprave nisu opterećene preteranim ideološkim apriorizmom, neistoričnim pragmatizmom i teorijskom nekonzistentnošću - a kao takve više ometaju nego što omogućuju racionalan uvid (pa i praktičan uticaj) u društveno izuzetno značajnu oblast svojinskih odnosa. Sociološki relevantan kriterijum tipologije svojinskih oblika može biti samo ono što čini strukturu

svojine kao društvenog odnosa. A u strukturi svojinskih odnosa uvek postoje (ili bi morali postojati) *subjekt svojine* (nosilac, titular, korisnik) *objekt svojine* (predmet prisvajanja, korišćenja i raspolaganja ili tzv. *društvenog organizovanja svojine*). Pri klasifikovanju svojinskih oblika može se (kao analitički kriterij) uzeti svaki od navedenih elemenata ponaosob, ali se prava društvena suština svakog od prostih oblika svojine može shvatiti i razumeti samo kad se sve tri dimenzije svojinskih odnosa posmatraju povezano (sintetički) kako se i u društvenoj stvarnosti pojavljuju.

- Prema prvom analitičkom kriterijumu, odnosno prema subjektu (nosiocu) moraju se razlikovati sledeće vrste svojine:

1. *individualna (inokosna) svojina*, čiji su nosioci pojedinci;

2. *grupna svojina*, koju poseduju, koriste ili njom raspoložu društvene grupe, odnosno više pojedinaca ili društveni kolektiv, tako da se u okviru grupnog oblika svojine javljaju dve podvrste:

a) *kolektivna svojina*, koja nastaje pre individualne i postoji pre njenog istorijskog uobličavanja, kao svojina kolektiva koji ne poznaje individue;

b) *korporativna, tj. zajednička (zadružna i akcionarska) svojina* koja nastaje povezivanjem individualnog vlasništva radi njegovog zajedničkog korišćenja (posredstvom organizovanih društvenih grupa složene unutarnje strukture, sa odgovarajućom mrežom diferenciranih položaja i uloga, u okviru razvijene podele rada).

3. *državna (javna) svojina*, kao i drugi oblici vlasništva čiji titular nisu fizička već pravna lica, impersonalne ustanove vrhovne društvene (svetovne i duhovne) vlasti. Pošto je ovde subjekt svojine apstraktan, to je korišćenje konkretnih dobara u takvom (javnom) vlasništvu prepušteno konkretnim pojedincima i grupama koji se (kao privatna fizička lica) više ili manje poistovećuju sa titularom, u srazmeri sa svojim mestom u raspodeli društvene moći i učešćem u vršenju državne vlasti; ovom tipu u osnovi pripada i svojina nekih drugih društvenih i javnih ustanova (crkve, zadužbine) koja je u osnovi javna svojina i onda kad je nominalno drugačije označena.

- Prema objektu svojine takođe se mogu vršiti klasifikacije, ali su sociološki relevantne samo one tipologije koje uz predmet svojine uključuju i prirodu društvenog procesa u okviru kojeg se neki prirodni ili društveno proizvedeni predmet svojinski uobličava, kao predmet koji posreduje u međuljudskim i društvenim odnosima. U tom smislu, naročito sa ekonomskog stanovišta, osobito je značajna sledeća podela na:

1. svojinu nad predmetima koji služe za ličnu upotrebu (potrošnju) i koja se donekle neprecizno označava kao lična svojina;

2. svojinu nad sredstvima za proizvodnju (kao svojina nad predmetima koji služe za proizvodnju novih dobara) za koju je svako društvo osobito zainteresovano i zato sve instrumente društvene moći usredsređuje na društveno organizovanje načina prisvajanja, korišćenja i raspolaganja proizvodnih sredstava, tj. na stvaranje, zaštitu i razvijanje takvog režima svojine nad sredstvima za

proizvodnju za koji su zainteresovani oni koji u dotičnom društvu imaju najveću društvenu moć (vlast).

- Najzad, prema trećem, tipično sociološkom kriterijumu klasifikacije (načinu društvenog organizovanja) svojinskih odnosa, mogu se uočiti dva atributa svojine koja se temelje na dva u osnovi suprotstavljena načela organizacije društva, a naročito organizacije društvene moći. Ti atributi su:

1. *privatnost svojine*, koja proizilazi iz monopola, tj. **isključivog prava** i stvarne mogućnosti da pojedinci ili grupe po svojoj volji, **samostalno i neograničeno** koriste i raspolazu svojinom koju su stekli pod u datom društvu legalnim uslovima;

2. *javnost svojine*, koja se ogleda u otklanjanju monopola pojedinaca i grupa i njihovom ograničavanju u korišćenju i raspolaganju dobrima koja su prirodno data ili su zajednički stečena (ili na neki drugi način demonopolizovana, nacionalizacijom npr.).

Klasifikacija prema titularu svojine odnosi se na *oblike svojine*, dok su *privatnost* i *javnost* atributi svakog od navedenih oblika i tiču se *sadržaja* ili karaktera svojinskih odnosa. Prvi aspekt je u središtu normativno-pravnih, a drugi u osnovi socioloških razmatranja svojine.

Reklo bi se, već na prvi pogled, da je predočena klasifikacija svojinskih oblika udžbenička i kao takva u velikoj meri logistička, što je u krajnjoj liniji tačno. Međutim, izrazita konfuzija u oblasti poimanja svojinskih odnosa, i to ne samo u pogledu shvatanja institucionalizovanih odnosa u okviru normativnog sistema tzv. društvene svojine i u svakodnevnoj društvenoj praksi, već i u sferi društvene teorije gde se u vezi sa svojinskim odnosima pojmovna zbrka izražava i kroz postavljanje lažnih dilema i zaobilaznje glavnih problema i pravih pitanja, u drugačijem svetlu odslikava potrebu za pojmovnim preciziranjem. Upućivanje na osnovna značenja elementarnih pojmova ima smisla u situacijama kada su nelogično pobrkani kriterijumi klasifikovanja, proizvoljno ispremeštani pojmovni sadržaji i ideološko - voluntaristički konstruisani normativni modeli, što je upravo slučaj sa kompleksom svojinskih odnosa u savremenom jugoslovenskom društvu.

U svetlu naznačene tipologije oblika i atributa svojine, mnogo je lakše uočiti logičku nedoslednost, teorijsku neproduktivnost i ideološku motiviranost nekih aktualnih nedoumica oko svojine - kako u današnjem jugoslovenskom društvu, tako i u drugim post-socijalističkim društvima istočno-evropskih zemalja.

Jedna od najrasprostranjenijih dilema u široj (političkoj i stručnoj) javnosti - "privatna" ili "društvena" svojina - teorijski je vrlo neproduktivna (i u tom smislu tipična lažna dilema) mada je sa stanovišta praktično-političkih opredeljenja veoma delatna i kao determinanta političkih procesa ima skoro sudbinski značaj za njihove dalje tokove. Međutim, značaj ove dileme ne potiče od njenog teorijskog digniteta i načina na koji je ona teorijski artikulisana, već od ideološke prenapregnutosti suprotstavljenih praktičnih interesa i neminovnosti promene stvarnih odnosa moći, usled rušenja sistema ustanova koje su ih održavale. Sociološko-teorijski gledano, svaka svojina je (kao društveni odnos) "društvena", ali je kao stvarno pravo posedovanja, korišćenja i raspolaganja "privatna", jer je pravo jednih uvek isključivanje drugih i njihovo onemogućavanje u pristupu ogra-

ničenim dobrima (predmetu vlasništva). U tom smislu svaka svojina je u izvesnoj meri "privatna", a njena privatnost je društvenog karaktera jer je obezbeđuje ustanovljena društvena organizacija. Organizovan i ustanovljen sistem društvene moći je, dakle, u osnovi svakog tipa svojine, a svojinski oblici su vidljive kristalizovane strukture odgovarajući odnosa moći o dotičnom društvu.

Očigledno je da su svojevremeni postupci nacionalizacije i kolektivizacije privatne svojine u Jugoslaviji (kao i drugde) predstavljali akte vršenja vlasti i manifestovanja stečene moći, kao što je očito da tekuće rasprave o denacionalizaciji i reprivatizaciji izražavaju izmenjeni odnos snaga aktera koji deluju na sceni jugoslovenskog društva. Posedovanje monopola moći (vlasti) dovodilo je pojedince i grupe u poziciju onih koji se stvarno koriste i po svom nahodenju raspolazu sa ograničenim dobrima celog društva. Tobožnja briga oko "društvene svojine" je providan ideološki manevar čiji je pravi smisao očuvanje doskorašnjeg monopola vlasti nad svekolikim dobrima društva, koja su bila nelegalno privatizovana i tako dovedena pod režim opšte nebrige i neracionalnog trošenja. Pod maskom "društvene svojine" skrivao se najneracionalniji vid privatizacije koji je, na jednoj strani ugrozio sva prirodna i društvena (nasleđena i stečena) dobra, ali je samim tim, na drugoj strani, potkopao vladajući sistem, moći i iznutra razorio totalitarnu vlast koja se činila većinom i svemoćnom.

U ovakvim odnosima moći, moć teorije se čini beznačajnom, ali smisao postojanja teorije nalaže njenim protagonistima zadatak da pokušaju da u igru činilaca društvenog zbivanja ubace i "lukavstvo uma" kao determinantu onoga što se dešava i onoga što će se desiti. Uvidom u istorijsko iskustvo sublimira se nekoliko postavki koje se mogu teorijski obrazlagati, istorijski su potvrđene, a praktično bi bile i te kako dobrodošle kao racionalno jezgro difuznih i ostrašćenih rasprava oko svojine.

- Najopštija je pretpostavka ona koja izražava funkcionalnu nužnost svakog iole razvijenijeg društva da ono ne može egzistirati samo na jednom tipu svojine, te da mora poznavati sva tri glavna svojinska oblika - individualnu (inokosnu), grupnu i državnu - uz razne mešovite podvrste koje izražavaju konkretne sklopove društvenih odnosa koji nastaju u istorijskom procesu.

- Suštinsko društveno obeležje individualne svojine je privatnost, a državne javnost, ali je sociološki značajno javno (državno) jemstvo individualne svojine, kao i individualna upotreba (ponekad i raspolaganje) dobara koja se smatraju javnim ili državnim.

- Stvarno relevantni tipovi svojine moraju da budu rezultat tipologije (kao sintetičke, složene klasifikacije) izvedene na temelju najmanje dva kriterijuma:

a) na normativno propisanim oblicima svojine;

b) na istorijski uspostavljenoj strukturi društvene moći (pojedinaца i grupa kao delujućih subjekata - aktera) koja određuje sociološki izvanredno važne društvene sadržaje (atribute) pravnih formi svojine.

- Teorijski najuniverzalnija i za savremena razvijena društva najrelevantnija takva tipologija jeste ona koja ističe privatnu i državnu svojinu, ali više kao idealno-tipske kategorije koje obeležavaju raspon i granice celokupnog polja

društvenog delovanja u kojem se konstituišu veoma promenljivi i različiti odnosi moći među društvenim akterima. Ova tipologija nije dihotomna, jer se između polova "privatno" - "javno" pojavljuju i funkcionišu različiti mešoviti oblici svojinskih odnosa koji izražavaju konkretnu strukturu društvene moći. Ova tipologija je više strukturalno-diskontinualna nego istorijsko-kontinualna, jer mešoviti tipovi ne moraju biti (kao što često i nisu) i prelazni. U pitanju je ne samo istorijska već, pre svega, strukturno-funkcionalna nužnost.

- Uz pojedine tipove svojine često se vezuju neke od univerzalnih ljudskih i društvenih vrednosti kao što su sloboda, jednakost i druge. Svojina može biti vrednost i sama po sebi, ali je privatna svojina vredna i stoga jer je jedna od najrealnijih pretpostavki slobode njenog vlasnika, objektivni uslov koji omogućuje relativno slobodnije delovanje onog ko ima u odnosu na onog ko nema. Međutim, privatna svojina nije samo izvor društvene moći, ona je uvek i njen rezultat - opredmećena tvorevina moći društvenog delovanja.

- Jednakost u odnosu na svojinu je fikcija i mogla bi se odnositi samo na apstraktno postuliranje situacije kad niko nema ništa ili kad svi imaju sve. Realni istorijski korelar pojmu "jednakosti" jeste pojam "ravnopravnosti". Istorijski je potvrđeno da je privatna svojina, mada zasnovana na načelu nejednakosti, mnogo realnija osnova ravnopravnosti ljudi nego što je to kolektivna (pa i državna) svojina.

- Predominacija kolektivne i državne svojine pogoduje despotskim tiranijama, totalitarnoj vlasti pojedinaca ili oligarhijskih grupa, a od načela jednakosti ostaje samo jednakost u siromaštvu i opštoj obespravljenosti; dok su neki (ili samo jedan) "sve", svi ostali su "niko i ništa". Opšta obespravljenost se ogleda i u tome što despot (ili oligarhijska grupa) u svom posedu imaju vlast (moć) da svima drugima dodeljuju i uskraćuju prava, koja stoga nisu izvorna jer se uvek mogu uzeti onako kako su i data (voljom vlastodržca). Korupcija postaje, pored otvorene represije, osnovna metoda vladanja takvim društvima. Raspadanje poslednjih ovakvih sistema nužno za sobom povlači i promene u svojinskim odnosima - i u tom pogledu teorijskih (i istorijskih) dilema nema.

Kao tipična istorijska neminovnost nameće se potreba preuzimanja proverenih obrazaca društvenog organizovanja svojinekoji obezbeđuju najracionalniji način korišćenja i raspolaganja zatečenim ili stvorenim dobrima, njihovu reprodukciju i na njoj zasnovanu reprodukciju i razvoj društva kao celine. Kroz dosadašnju istoriju ljudskog društva potvrđena je prednost onog sistema svojinskih odnosa u kojem je privatna svojina imala dominantnu poziciju, tako da je sasvim razumljivo što se reforme u društvima zasnovanim na raznim modalitetima kolektivističkog vlasništva izražavaju prevashodno kao zahtevi za bržom ili sporijom, radikalnijom ili manje radikalnom privatizacijom.

Od ovog momenta, međutim, istorijsko iskustvo više ne može neposrtdno da se koristi, već samo posredno, nudeći pojedine elemente kao građu za teorijske modele i istorijske anticipacije. Naime, iz prošlosti su poznati tok i posledice donekle spontanog i uveliko nasilnog procesa društvenog (i pravnog) uobličavanja privatne inokosne svojine iz prvobitnog kolektivnog vlasništva. U savremenim

društvima tržišne privrede učinjeno je nekoliko zahvata u svojinske odnose redukcijom državne (javne) svojine putem njene privatizacije. Međutim, razlike u uslovima u kojima su se ove promene odvijale u odnosu na uslove u kojima se mora izvesti preobražaj vlasničkih odnosa u današnjim društvima koja su se do skoro označavala kao realsocijalistička, veoma sui velike i značajne - i sa praktičnog, ali i sa teorijsko - saznanog stanovišta.

- U odnosu na spontani istorijski proces privatizacija u bivšim društvima "(ne)realnog" socijalizma mora biti znatno brža da bi predstavljala svojevrsnu "šok-terapiju" za društvo koje je pred anomijom usled naglog obrušavanja celokupnog institucionalnog sistema. Pritom je, skoro nemoguće racionalno i optimalno kontrolisati parametre takvog šoka. Ne samo da bi tokom ovakve "operacije" već iscrpljeni "pacijent" mogao umreti, nego nije izvesno da se sprovođenjem "akcije spašavanja" ne pokopaju i poslednji izgledi racionalnog izlaza. Striktnom primenom bilo kog teorijskog modela ili autoritativnim sprovođenjem jednog političkog projekta (koji je uvek izraz nečije volje i odluke koja se tiče i onih koji je nisu doneli) skraćuje se vreme izlaska iz krize, ali se dobijaju i mnogi negativni efekti ubrzanja istorije od kojih su neki jako slični činiocima koji su (kao nus-produkt revolucije) glavni uzročnici krize. Krug protivrečnih delovanja kao da se fatalno zatvara i zato se iz praktičnih razloga moraju izbeći zamke teorijskog "čistunstva" (dogmatičnost bilo koje provinijencije) kao i politički voluntarizam koji omogućuje samoodređenje svih onih koji su stvarno pogođeni posledicama krize, koji bi morali od potencijalnih postati stvarni akteri njenog prevazilaženja i rizik izbora puta, načina (brzine, troškova) izlaza iz zatečene situacije preuzeti na sebe. Za slučaj nepovoljnog ishoda (koji je vrlo verovatan) ovakav pristup problemu omogućuje novo pribiranje snaga za novi, racionalniji pokušaj rušenja; u protivnom, razvija se destruktivna energija koja aktere udaljava od racionalnih opcija.

- Iskustva privatizacije državne svojine u modernim društvima tržišne privrede, takođe nisu neposredno upotrebljiva. To su društva sa dugim kontinuitetom i neokrnjenim autoritetom glavnih društvenih ustanova (pravna država, razvijeno tržište, višepartijski politički sistem) a uz navedeno to su i veoma bogata društva. Za razliku od njih, socijalistička društva (uključujući i jugoslovensko) prinuđena su da sprovode (re)privatizaciju u bitno nepovoljnijim uslovima: u jednom interregnumu, periodu međuvlašća kad se jednopartijska totalitarna država raspada, a s njom i dirigovani privredni plan i svi ostali (ideološki) obrasci društvenog delovanja i kad se o pravnoj državi, tržištu, političkoj demokratiji i ljudskim pravima puno govori (i to govorom koji više stvara galamu nego što odnose čini razgovetnijim) a u stvarnosti se pojavljuju samo njihovi prvi obrisi. Evidentno siromaštvo (kapitalom, preduzetničkom tradicijom i odgovarajućim organizacionim znanjem) čini još nepovoljnijim ovaj objektivni sklop uslova, da bi prvi pojavni oblici novih odnosa (policijska palica kao sinonim za "pravnu državu", sveopšti šverc, brojni stečaji i masovna nezaposlenost kao pokazatelj uspostavljanja tržišta, sjetno strančarenje kao okvir za politiku načela) mogli ubiti naraslu nadu da je nastajuće novo bolje i poželjnije od propadajućeg starog.

Zbog svega što je napred naznačeno, čini se da bi, umesto političkog nametanja bilo kojeg "čistog" modela privatizacije pozivanjem na naučne autoritete, istorijski celishodniji bio onaj pristup kojim bi se prethodno konstituisali društveni akteri i stvorile institucionalne pretpostavke da oni sami, na svoj rizik i sa punom svešću o posledicama svog izbora, odaberu onaj put izlaza iz krize koji umesto njih niko drugi neće moći da prođe. Sociološki pristup privatizaciji, za razliku od ekonomskog, mora u razmatranje ovog uistinu teškog problema uključiti i njegove političke pretpostavke kao i brojne druge društvene implikacije ovog radikalnog zahvata u svojinske odnose i odnose društvene moći.

Institucionalni okvir koji najracionalnije uređuje odnos snaga među društvenim akterima svojine i vlasti (vlasti kao svojine ili svojine kao vlasti) kristalizovan je u modelu pravne države koja arbitrira u odnosu subjekta rada (organizovanog u nezavisne sindikate) i vlasnika kapitala (organizovanog preko banaka i drugih poslovnih ustanova). Demokratski konstituisana država štitila bi interese svih građana tako što bi vlasnicima kapitala garantovala vlasnička prava, a radnicima prava po osnovu uloženog rada - koja su stvarni osnov svih drugih ljudskih i građanskih prava. Ako se na ovaj način osigura društvena reprodukcija, država će moći svojim socijalnim programima da obezbedi prirodna i socijalna prava i onim građanima koji nisu ni vlasnici ni radnici. To je smisao onog tako često ponavljanoog zahteva da se država (i politika) neposredno ne upliću u privredu (kao i u druga funkcionalna područja društvenog delanja) ali da svojim delovanjem obezbeduje institucionalne i druge političke pretpostavke funkcionisanja društva kao celine i svakog njegovog segmenta ponaosob. Nijedan model (re)privatizacije i reformisanja društva neće biti uspešan ukoliko se ne bude sprovodio pod naznačenim institucionalnim pretpostavkama, ma koliko se činilo da je ono što se uzima za pretpostavku i samo posledica (re)privatizacije nego političkih reformi s kojima se prvo mora početi. Naravno, nerealno bi bilo očekivanje da čitav proces prođe bezbolno, kao što ni prethodni šok kolektivizacije nije prošao bez teških ožiljaka. Teorijskim sistematizovanjem istorijskog islustva možda bi se mogli umanjiti rizici ponavljanja grešaka i suvišni ljudski i društveni troškovi kojima smo kao u osnovi (ili baš zbog toga) siromašno društvo prečesto izloženi.

Dr Milovan MITROVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

PROPERTY AS SOCIAL POWER

Summary

The paper discusses the notion that property and social power (authority) are structurally and historically linked phenomena (social relations), and complementary categories in sociological theory. A critique of the ideological concept of so-called socially owned property serves as an introduction to an analysis of a typology of forms of property and the sociological aspects of various models of (re)privatization in east-European societies.